

Sead Alić

Centar za filozofiju medija, Zagreb
sead.alic@phenomedia.org

Primljeno: 17. kolovoza 2010.

Ovo istraživanje analizira jezik u njegovoj medijskoj dimenziji. Tekst propituje sve aspekte jezičnih posredovanja – medijsku dimenziju jezika – njegovu 'medijalnost'.

Tu medijalnost jezika tekst argumentira s primjerima egipatskog, židovskog, grčkog i zapadnoeuropskog iskustva, odnosno kroz analize stavova Heideggera, Benjamina, Gadamera, Grassija, Miščevića i drugih autora.

Rad pokazuje jezik kao medij napredovanja svijesti o posredničkoj ulozi samog jezika.

Tekst pokazuje snagu utjecaja jezika kojega koristimo, te koje su konzekvence različitih odnosa prema jeziku.

Tekst tvrdi da je upravo medijalnost ona dimenzija jezika koja otkriva bitnu filozofijsku dimenziju istinski filozofijskog propitivanja jezika.

Ključne riječi: jezik, medij, medijalnost, oralnost, pismo

1.

U svojim smo počecima, mi ljudi, bili dio nečega od čega smo se po malo čemu razlikovali. Zaronjeni u mijene prirodnog slijeda života i smrti, jezik kojeg smo natucali punili smo strahom, vjerom i magijom. Svaka osvojena riječ bila je bogomdana, bila je velikim osloncem za snalaženje u svijetu koji je bio neizmjereno snažniji i opasniji od nas samih. Prije nego što smo naučili prepoznavati tragove znakova na glini ili papirusu, prepoznavali smo tragove životinja na zemlji, otiske hodajuće hrane na šumskoj stazi. Prepoznavanje jezika prirode bilo je pretpostavkom opstanka. Ono što nismo mogli čuti »prevodili« smo s jezika uplašanih ili lijenih životinja. One su nam bile i seizmografi i vremenska prognoza... Veza je bila tako snažna da smo u njihovim utrobama znali pročitati i svoju budućnost. Svijet magijske povezanosti

razvijao je jezik sinkroniciteta kojega je odčitati moglo samo biće potpune uronjenosti u taj svijet.

Jezik prirode mogao se prenijeti samo pojedincu ili vrlo malim grupama ljudi. Iskustvo magije jezika prirode nije moglo biti prenošeno kao masovni proizvod, niti je omogućavalo »množinu«, masu kao takvu. Svijet individualnog odnosa spram prirode, u počecima čovječanstva, bio je na svom nedostižnom vrhuncu: čovjek, oslušivač i učenik škole prirodnih znakova, stajao je nasuprot onog sveukupnog, nejasnog, neizrecivog, nemislivog, nepokazivog... Živjeli smo u suživotu s odlascima i vraćanjima ptica, s plimama i osekama, s ružama vjetrova, s putanjama krda i čopora, s visinom i kutom sunca i njegovih zraka, s mjesečevim mijenama... Prepoznavali smo poruke onoga u čemu smo izrastali. Medija tih poruka bilo je koliko i glasova prirode, ispoljavanja životne dinamike živih bića, klimatskih geoloških i drugih mijena...¹

Glasanje lovine, odnosno oponašanje tog glasanja, kao i tragovi lovine i crtanje u pijesku ili na zemlji tog traga, kao oponašanje koje je sugeriralo akciju ili objašnjenje – bilo je vjerojatno prvim artikuliranim govorom odnosno pretečom pisma. Potreba za praktičnim snalaženjem u svijetu kao lovištu zahtijevalo je znakove i komunikaciju. Između znakova prirode i čovjeka počeli su se ubacivati znakovi ljudskoga jezika/govora – kao medij uspostavljanja druge ljudske (medijske) prirode. Tako se gradio put bez povratka. Nepovratno je u dubinama kolektivno nesvjesnog nestajala izvorna magija jezika prirode, dok je raslo povjerenje u medij posredovanja/snalaženja – medij jezika. Ono božansko prirode, vođeno i motreno medijem jezika, kreće na put koji će voditi prema »drugoj prirodi« kao onom božanskom.²

¹ Wilbur Schramm i William E. Porter u svojoj studiji posvećenoj razumijevanju ljudske komunikacije, donose čitavu paletu različitih ozbiljnih i manje ozbiljnih, znanstvenih i/ili egzotičnih teorija nastanka jezika. Tu se navode »vau-vau« teorije (koje početke sidre u imitiranje zvukova životinja, gromova i sl.), »pooh-pooh« teorije koje začetke jezika vide u ogledanju u emotivnim reakcijama, »yuk-yuk« teorije koje naglašavaju posebno uzbudljive situacije i sl. Više u: Schramm, Wilbur & Porter, William E. (1982), *Men, Women, Messages and Media. Understanding Human Communication*, second edition, New York, Harper&Row Publishers, str. 6. Kasnije je popis obogaćen »mama teorijama«, »tata teorijama«, »ding-dong teorijama« i mnogim drugim. Vidjeti popis na: <http://webspaceship.edu/cgboer/langorigins.html>. Dr. C. George Boeree, *The Origins of Language*.

² U tom kontekstu o medijskom posredovanju piše Tony Schwartz. On povlači analogiju između elektroničkih medija i Boga. Unatoč, naime, ograničenjima ovakve jedne teorije, on želi ukazati na dubinu i snagu utjecaja kojega masmediji imaju na suvremenog čovjeka, utjecaja koji je jednak utjecaju kojega na čovjeka ima religija. Schwartz, Tony (1883), *Media, the second God*, New York, Anchor books, str. 6.

Ono izvorno, piše Grassi u *Moći mašte* »može biti jedino promatrano«. ³ Put je to koji suvremeno nam promišljanje jezika kao medija vraća prema izvornim razinama smisla. Pozivajući se na Filodema i Plutarha, Grassi upozorava na njihovu pretpostavku »da prvi dio riječi ‘theoria’ čini imenica ‘theos’, te Amonijevo povezivanje teorijskog i božanskog: ‘Theoros je poslanik izaslan k bogovima’«. ⁴ Biti u jeziku tako izravno znači i »obavljati službu božju«. ⁵ *Theoria* tako donosi izvornu povezanost teorije s promatranjem onoga što ne može biti izvedeno dedukcijom, odnosno što ne može biti proizvod ljudskog zaključivanja. U tom je kontekstu interesantna i činjenica da je jedan od razloga Solonovog odlaska u Egipat među ostalim i *theoria* kao promatranje i upoznavanje svijeta. Herodot i Aristotel tako su gledali na Solonov odlazak u Egipat, a Grassi u tome vidi pokazatelj dubljih dimenzija odnosa riječi/jezika i vjere/promatranja.

U stavu koji tvrdi da nikada nećemo moći spoznati stvar po sebi sadržano je vječno pitanje odnosa jezika i filozofije, odnosno, točnije rečeno, pitanje predmeta filozofije same. Nespoznatljivost predmeta po sebi njegovo je ostajanje (kao predmeta) izvan jezika. Predmet kojega filozofija uzima u razmatranje je jezik i jezikom posredovani predmet (stvar). Hijerarhija odnosa, pojmova, misli, stavova – jezičnog je karaktera. Otuda je nepromišljanje temeljnih odrednica medija jezika, jezičke dimenzije medijskih posredovanja – nedosezanje samosvjesne razine filozofije.

Jezik je medij u kojemu se svijet »predaje na milost ili nemilost« filozofiji. Otuda je svaka filozofija bitno okrenuta (samo)propitivanju mogućnosti spoznaje kao mogućnosti medija kroz kojega se realizira. Povijesno napredovanje filozofije išlo je ukorak s napretkom jezičke diferenciranosti. Suvremena pustoš tehnikom ispražnjenoga jezika koja je potkresala krila i filozofijskim istraživanjima, rodila je i svijest o potrebi propitivanja jezika kao medija koji raste i slabi s tehnologijama koje na njega utječu. Istovremeno, svijest o rušenju velikih sustava povijesti i filozofija, odustajanja od »velikih priča« – rodilo je novu

³ Grassi, Ernesto (1981), *Moć mašte*, Zagreb, Školska knjiga, str. 137.

⁴ Isto.

⁵ Ammonius (1789), *Peri diaphoron lexeon*, Göttingen, str. 68. Citirano prema: Grassi, Ernesto, *Moć mašte*, str. 137.

moćnost jednog drugačijeg razumijevanja i jezika kao medija i medija općenito.⁶

Svako pitanje o prvome, početku, slijedu – pitanje je koje uglavnom dolazi iz strukture orijentirane na hijerarhiju. Opterećeno paradigmom linearnog napredovanja, pitanje o početku traži uzrok iz kojega se sve razvija linearno poput linije rečenice ili logičkog izvoda. Gdje smo mi u našem pitanju o početku? Jesmo li ispravno shvatili metafore Izvora ili Prapočela koje su ljudsko mišljenje odredile u prvim tisućljećima pamćene, pisane ili tiskane mudrosti?

Izvor je mjesto gdje evidentiramo vidljivost nečega što ima svoj život i ispod zemlje, u prostoru nedostupnom ljudskom pogledu. Čovjeku vidljivo je – *izvor*, ono nevidljivo slutimo, istražujemo, pretpostavljamo. Prapočelo je mjesto gdje se mi kao promatrači uključujemo. To je (sada već metaforički) Izvor našega uključivanja, pridavanja stvarima biljega početka. Prapočelo je ideja izvora kao oblik svođenja biti na ono vidljivo.

Kakav bi to bio početak čovječanstva za hijerarhijsko mišljenje ako na njegovom početku ne bi bio prvi čovjek. Ne prva tratinčica ili prva riba, nego prvi čovjek, već u činu stvaranja izdvojen i prirodi suprotstavljen. Milijarde svjetlosnih godina prostora i vremena odbacujemo poradi misli o prvome u redu napravljenome od gline. Pismo govori o tome. Sveto.

Glina je prvi nosač poruka ovjeren jednim kraljevskim pečatom. Nosila je pismo ovjereno od Asurbanipala. Glina je zemlja iz koje smo napravljeni. Kaže Pismo. Voda i glina oblikovale su materijal za gradnju naših kuća u kojima razvijamo jezik kao kuću bitka. Glina nas je navela napraviti drveni rotirajući stroj koji je uz pomoć ljudske ruke i nadahnuća stvorio prve serijske proizvode. Pismo svjedoči o proizvodima umnažanim strojem za rotiranje gline, one iste gline koja je pismo tog vremena sačuvala za naše današnje bavljenje pismom.

⁶ Gianni Vattimo u knjizi *Transparentno društvo*, povezujući stavove i temeljne orijentacije bitnih mjesta filozofija Nietzschea, Heideggera, Wittgensteina, Benjamina, Marxa, a pozivajući se i na McLuhana – sugerira mogućnost takvog razumijevanja medija koje počiva na činjenici da nam oni, nakon odustajanja od velikih ideja povijesti, nude šansu bivanja istinskim ljudima i to upravo u tegobnoj komunikaciji kroz medije na svim razinama. Strijela odapeta od Marshalla McLuhana, vraća se ovim riječima vlastitom ishodištu. Još je samo korak do razumijevanja da nije odustajanje od velikih priča uvjetovalo postmoderni svijet novih tehnologija, nego da su upravo nove tehnologije inicirale to odustajanje.

Vrtimo se u krugu poput znakova na disku s Krete koji još uvijek kriju svoju tajnu. Kreta je na Mediteranu, kolijevci tri velike mono-teističke religije utemeljene na mediju pisma, u tom »sredozemlju«, »mediju zemalja«, kojemu je suđeno posredovati. Medium terra – Mediteran.

Medium je ona sredina koja okuplja (zemlje). Terra je svaka zemlja posredovana mediumom. Voda Sredozemnoga mora omogućila je *melting pot* kultura, jezika, civilizacija, znanja.

Stoga kad govorimo o Mediteranu izgovaramo ga ili pišemo medijem jezika. Istovremeno govorimo i pišemo o Mediteranu kao mediju napredovanja svijesti o jeziku kao mediju u kojemu će čovjek izgraditi svoju, raznoliku ali unekoliko ipak jedinstvenu – civilizaciju čovjeka. Razumjeti nam je našu prošlost kao ono Drugo.

Svako prodiranje u prošlost erotski je čin koji ostavlja traga na mišljenoj, ljubljenoj, analiziranoj ili izrabljivanoj prirodi. Uvijek je riječ o jednom od pristupa, jednoj od tehnika, naučenima ovom ili onom tehnologijom, provođenima istraživačkim sondama nježnih ili grubih pristupa. Istražujemo drugobivstvo a zapravo istražujemo svoju sposobnost istraživanja. Govoreći svijet govorimo sebe. Propitujući Drugo propitujemo svoju sposobnost propitivanja. Pišemo o drugobivstvu propitujući pismo. Stojimo nasuprot mnoštvu i mislimo da jedinstvo i mnoštvo doista postoje.

Pitanje o jednome i/ili mnoštvu nije pitanje o svijetu nego o jezičkim oblicima kojim se pokušava govoriti o svijetu. Prototip je to istraživačkih sondi medijskih posrednika koji svoje samopropitivanje predstavljaju svojim korisnicima kao propitivanje svijeta.

Postoji dakle medij, medij jezika,⁷ u kojemu se trenutno jedan duh sabire da bi prenio poruku o značenju razumijevanja medija za povijest filozofije. U mediju jezika su riječi, u njima manje ili više jasna određenja čiji je cilj govoriti cjelokupnoj povijesti ljudskoga duha, određenja kao kreativna zrcala u kojima se ogleda sve postojeće – sve postojeće kojemu smo se prije postojanja medija jezika samo divili, kojemu smo

⁷ I prve rečenice Miščevićeve knjige *Govor drugoga* iz 1977. godine spominju jezik kao »medij filozofiranja«. Završne pak rečenice ove studije donose bitna pitanja koja napuštaju okvire ovog rada i otvaraju upravo prostor propitivanju jezika kao medija, neovisno o tome da li se kroz njega »filozofira«, misli, kazuje ili dokazuje, književno, filozofijski ili religijski osmišljava. Vidjeti: Miščević, Nenad (1977), *Govor drugoga*, Beograd, Ideje, str. 9.

se klanjali i koje smo obožavali. To sve, prije medija jezika, bilo je nejasno i neodređeno poput knjige u očima našeg kućnog ljubimca.

Prvi pokušaji ljudske spoznaje istovremeno su i upoznavanje s medijem te spoznaje – jezikom. Skrivenim, ponekada i tajnim značenjima pisma egipatske, sumerske, kineske, feničanske i drugih ranih civilizacija pristupamo obzirno, skidajući cipele novih tehnologija i medijskih zastranjenja na ulaznim vratima. Pobjeći od svoje nove prirode ne možemo, ali dio slobode možemo zadobiti uvidom u dimenzije nužnosti.

Utjecaj Egipta na Mojsija ili Pitagoru, smatra pisac predgovora knjige *The Egyptian Miracle*, nije teško previdjeti ali je neizmerno teško kategorički poricati.⁸ U tom raskoraku previđanja i poricanja zbiva se prostor odluke.

Temeljni razlog nesporazuma sa starim vremenima u tome je što u našim vraćanjima starini uglavnom nosimo naočale suvremenih nam medija. Iz vizure medija našeg vremena promatrano nam se pokazuje izmijenjeno medijem promatranja/oslušivanja/analize. Budući da pristup određuje koordinate naših odgovora, u pravilu ćemo dobiti manjeviše očekivane odgovore. Otuda nužnost kritičkog propitivanja medija kojim se pristupa, tek nakon kojeg je moguć realniji »povratak u prošlost«.

»Gotovo da nema« – piše Uranjek u studiji *Sinovi sunca* – »ni jednog pojma koji je za stare Egipćane bio posve jednoznačan ili koji ne bi imao baš nikakve religiozne konotacije.« Tako nebo (*pet*), zemlja (*ta*) i vječnost (*heh*), zajedno čine vrhovnog boga – Ptaha.⁹ Igra značenja tako najavljuje Nietzscheovo odustajanje od velike Istine koju treba otkriti: Treba, kaže Nietzsche, »nastaviti sanjati znajući da se sanja«.¹⁰

U našim analizama prošlosti zarobljeni smo svjetonazorom determiniranim tehnologijama koje su bitno utjecale na oblikovanje konteksta razvoja naše svijesti. Tehnikom je educiramo oko kojim pokušavamo vidjeti prošlost. Suvremenim pojmovima-sondama pokušavamo zahvatiti vjetar značenja starih riječi-slika. Nerijetko tako zarobljeni tehnikama, ekstenzijama, novim značenjima riječi... ne uspijevamo se probiti

⁸ De Lubicz, R. A. Schwaller (1985), *The Egyptian Miracle: An Introduction to the Wisdom of the Temple*, New York, Inner Traditions International, str. 3.

⁹ Uranić, Igor (1997), *Sinovi sunca. Vjerovanja starih Egipćana*, Zagreb, CID, str. 30.

¹⁰ Citirano prema: Vattimo, Gianni (2008), *Transparentno društvo*, Zagreb, Algoritam, str. 58.

do samog predmeta analize. Naprosto ga nazovemo primitivnim i spremimo u neku ladicu.

Zabluda koja je tada na djelu sastoji se u tome da ne vrednujemo i ne promišljamo naš predmet istraživanja, nego, promatrajući ga i vrednujući iz perspektive medija kojim vršimo analizu – zapravo vršimo komparativnu analizu medija (onoga što do nas dopire, što je posredovalo i posreduje). Tako alfabetom ustanovljujemo nedostatke ideogramskog pisma; pišemo o vremenima »oskudnoga pisma«; precizno mislimo o slikovitom tekstu; iz pozicije znanstvene minucioznosti pokušavamo definirati vezu povjerenja u znak i vjere i iskustva ljudi koji su mislili, osjećali, doživljavali drukčije nego mi danas.

Za čovjeka interneta upravo prolazeće doba jednosmjernog emitiranja Istine/Programa iz centara političke moći predstavlja doba koje će uskoro biti označavano primitivnim. Jednako tako društvu fonetskog pisma primitivnim izgleda doba bez samoglasnika ili vrijeme egipatskih hijeroglifa. Digitalnom dobu primitivnim se čini znati napamet tisuće i tisuće stihova koje su epski pjesnici pjevali svom slušateljstvu u dugim noćima usmenoga doba. Na djelu je zapravo (samo)ocjenjivanje vremena natjecanjem samih medija koji su u njemu dominirali. Pritom zaboravljamo da su ta doba imala neke dimenzije za koje smo mi danas osiromašeni. Riječ je preciznija, ali preciznije i promašuje. Znanje je danas veće, ali nije u nama nego je u datotekama. Vrline i etike je više, u uredno posloženim knjigama na policama knjižnica...

Zaboravili smo tako na magiju riječi koju vučemo još iz Egipta. Riječ je za Egipćane bila sredstvo transformacije.¹¹ Ptah je prvi bog koji je stvarao svojom riječju. Od njega još traje uvjerenje da poznavanje pravih riječi/formula istovremeno je i posjedovanje magijske snage božanskoga podrijetla. Zaboravili smo i da raj i pakao nalazimo uz obale Nila (Kemet i Dešert kao Crna i Crvena zemlja). Oni koji su prognani iz doline Nila, u znoju lica svoga, borili su se, u pustinji, za puko preživljavanje.¹² Iz Egipta nam dolazi i tradicija podvojenosti pravog (skrivenog) imena boga koje se ne izgovara »uzalud« i u poznavanje kojega su bili upućeni samo visokorangirani svećenici religijskih hijerarhija. Vršitelj kulta kaže: »Ja te znam. Znam tvoje ime.«¹³ Znak */duat neter/*

¹¹ Uranić, Igor, *Sinovi sunca. Vjerovanja starih Egipćana*, str. 45.

¹² Isto, str. 37.

¹³ »U starim vjerskim sustavima, naime, često nalazimo vjerovanje da se prava imena bogova ne smiju izgovarati u svakodnevnom životu, jer su ona svojevrsne magijske formule

izraz je suglasja čovjeka i neba. Staništa bogova i čovjek susreću se u ovom znaku koji označava i štovanje boga i molitvu; i to boga koji je bio bliži zvijezdama i molitvu koja je bila puno bliže srcu i svijesti čovjeka.¹⁴

Svaki medij razvija posebnu svijest svojih konzumenata. Skloni hipnotiziranju, potrošači medija ne promišljaju previše kolika je uopće mogućnost da se nekom ekstenzijom/tehnologijom/medijem – prodre do iskustva čovjeka drevnih vremena. Tek nekim analogijama, usporedbama činjenica, intuitivnim spoznajama koje bljesnu u trenutku – približavamo se razumijevanju utjecaja i prožimanja duha vremena.

Ako je primjerice istina da se samostanski život kršćana prvo javlja kod egipatskih Kopta koji su »rasli« u blizini iskustva kontemplacije egipatskog svećenstva, onda nam se otvara prostor povezivanja i razumijevanja slijeda utjecaja između kršćanske tradicije i egipatskog ezoteričnog vjerovanja.

Prije Svetoga pisma i Thore postojali su ljudi koji su poznavali jezik hijeroglifa i koji su znali magiju jezika slika prevesti na druge jezike (u drukčija iskustva). Za vjerovati je da je i prije prvog stoljeća bilo ljudi kao što je bio Kearmon, egipatski svećenik kojega su nazivali imenom Hierogrammateus – sveti pisar. Njegovo izgubljeno djelo *Hieroglyphica* objašnjavalo je Grcima enigmu egipatskoga pisma.¹⁵

Da je pismo izvršilo temeljit obrat ljudskog iskustva u odnosu na oralno doba, više ne treba posebno dokazivati. Neophodno je koraknuti dalje u smjeru razvijanja svijesti o posebnosti, gotovo pa anatomiji iskustava u vremenima pojedinih dominantnih tehnologija. Naime, za razliku od linearnog iskustva iniciranog pismom i tipografijom, a onda i sustavom napredovanja medijskog posredovanja – moramo se izboriti za osviještenost o nelinearnoj autentičnoj, posebnoj dimenziji predpismenog iskustva.

Grčki racionalizam izrasta na »betoniranju« značenja pojedinih riječi, dok iskustvo egipatskog kamena u kojemu su klesane poruke više

kojima se priziva snaga tih bogova, pa se umjesto njih za svjetovne prilike koriste opisna ili tabu-imenaa. Tako primjerice, Amon znači 'onaj koji je skriven', Hathor 'Horusova kuća', Mut 'majka', Izida 'tron' itd. Prava, ezoterična i samo visokom svećenstvu dostupna imena vjerojatno su bila duge i složene formule.« Isto, str. 53.

¹⁴ »Izraz moliti se, ili štovati boga *duat neter* piše se sa zvijezdom i znakom čovjeka u položaju molitve s podignutim rukama.« Isto, str. 57.

¹⁵ Isto, str. 145.

je okrenuto prema intuiciji i inteligenciji srca. Ono u kamen uklesano služilo nam je kao podsjetnik za promjenjivo, kreativno, a ponekad i skriveno komuniciranje. Za razliku od toga, potrošivi i jednostavniji nosači poput pergamene ili papirusa razvijali su trajnija i preciznija značenja. Stare bi Egipćane nedvojbeno začudilo kako imamo toliko sredstava za pisanje a uvijek govorimo isto, pišemo isto pa i osjećamo isto.

U podzemnim hodnicima Ozirisove grobnice prikazano je 99 božjih imena. Neki autori vide vezu između Horusovog oka i Allahovog oka u Islamu.¹⁶ Simbol zmije, tako važan u biblijskoj slici istočnoga grijeha, bilo je simbolom kojeg se žaračem utiskivalo na lijevo rame učenicima religijske hijerarhije u Tebi.¹⁷ Priča se također da su grčki glazbenici hodočastili u Egipat kako bi čuli sedam osnovnih tonova »kojima se u zoru oglašavao jedan od kolosa«. Kraj metafore početak je zbilje.¹⁸

Magija riječi božje, simboličke riječi kao imena kojim se obraćalo Bogu, riječi kao sredstva pomoću kojega se duša nakon smrti mogla transformirati u bilo što – sve je to utjecalo na vidljivo i nevidljivo klesanih ili na papirusu bojanih hijeroglifa. Za vjerovati je da veliki broj nerazumljivosti starih tekstova proizlazi upravo i iz namjere naručitelja: u njega mogu ući samo upućeni, onako kako su u hramove mogli ulaziti samo odabrani. Svetost pisma uspostavljena je mnogo prije Svetoga pisma.

2.

Starogrčki filozofi, propitujući što je nešto i u čemu prebivaju razlike među stvarima, dolaze do spoznaje da mogu imati i odrednicu u jeziku koja se odnosi na ono što je zajedničko mnogim stvarima, koja upućuje na sve njih. Od imenovanja jezik svojom imanentnom logikom vodi do traganja za onim zajedničkim i onim različitim. Riječ korištena za više stvari konstituira svojevrstnu stvarnost koja se odnosi na tih »više stvari«. Ponavljanje onih riječi jezika koje se odnose na više stvari (put prema općemu) kreira u našoj svijesti prostore za razumijevanje općenitosti.

¹⁶ Isto, str. 30.

¹⁷ Isto, str. 55.

¹⁸ Isto, str. 66.

Svijest istovremeno razvija cjelinu i pojedinačno. Jezik sugerira liniju hijerarhije. Uzrok i posljedica pronalaze se u materijalu koji je na raspolaganju, u svjetonazoru koji je na djelu.

Slika koja oponaša predmet djelo je slikara koji vidi i oponaša predmet. Majstor koji izrađuje predmet, poslu pristupa s određenom vizijom, zamisli, nacrtom, slutnjom, idejom. Po istoj logici, po inerciji mišljenja, po prenošenju i razvijanju obrazaca, po analogiji – vrijeme donosi pitanje o stvoritelju ideje kao takve.

Zakrivljenost prostora započinje u analogijama kojima se zatvaramo u pitanja koja proizlaze iz prirode medija kojim se služimo.

Ljudski pokušaj snalaženja u svijetu pojavom pismenosti obilježio je čovjeka skladištarskim mentalitetom – greškama arhivara. Natjerani na instant odgovore na pitanja koja su dolazila iz razvijene usmene kulture – pismom određeni filozofi, objašnjavajući svijet i istovremeno pojašnjavajući svoje sredstvo objašnjavanja istom tom svijetu – stvarali su odrednice, fenomene, monade, entitete o tom istom svijetu, na sliku i priliku jezika.

Ideja kreveta može ući u naš život učenjem od dječjih dana, iskustvom, povezivanjem asocijacija, analogijama itd. Apstrahiranjem od života nastaju pitanja koja rađaju apstrakcije. Dijelom nam one dobro dođu kao pomoćne stepenice u napredovanju razumijevanja svijeta. No kada odgovor isključivo tražimo u neodgovarajućim analogijama – ideja kreveta jedino može izrasti u neovisnu općenitost, nešto nadnaravno i lebdeće iznad svake pojedinačnosti koja bi se mogla smatrati krevetom.

Platon bilježi usmene razgovore. Njegovi su dijalozi traganja za odgovorima o fenomenima kao što su dobro, pravednost, duša, lijepo... Istovremeno ti su dijalozi krunski svjedok lutanja misli u i kroz medij jezika: ono nepoznato istražuje se onim što je i samo nepoznato – jezikom.

U kojoj mjeri je objašnjavanje nepoznatih fenomena jezikom koji se tek uspostavlja – kvalificiranje jezika za davanje uputa o boljem i uspješnijem životu?

Pokušaj razumijevanja jezika kao medija neodvojiv je od zaranja u dimenziju ljudske vjere.¹⁹ Ljudsko je sazrijevanje u jeziku moralo

¹⁹ »U tom smislu u *Državi* i u *Zakonima* Platonova filozofija se, u svom najvišem obliku, pojavljuje kao teologija.« Jeger, Verner (2007), *Teologija ranih grčkih filozofa*, Beograd, Službeni glasnik, str. 11–12.

odležati svoje tisuće godina u osjećaju slutnji i razumijevanju vjere. U početku smo u svemu vidjeli nakanu Svevišnjega bića, da bismo danas pretjerivali u samodopadnosti svevišnjeg ljudskog bića.

Univerzum nule sadržan je u pogledu čovjeka zagledanoga u svoje vlastite ruke. Okretanje elise helikoptera tisućljećima se nadavalo čovjeku u letu ploda hrastova žira. Prije nego je oslobođena, energija se svijetu prikazivala kao voda, sunce, vjetar, običan metal... Lijekovi za ljudske bolesti rastu po obroncima planina u ljepotama kojih uživa oko zaljubljenika u prirodu. Poletjeli smo nakon što smo otkrili tajnu ptičjega leta.

Roboti kao ekstenzije naših vlastitih tijela razdvajaju nas od misli i osjećaja u kojima se spajaju naše ruke i red brojeva. Nula više nema gotovo nikakve veze s pra-redom, na onaj isti način na koji dijete ne povezuje mlijeko s kravama nego sa supermarketom.

Ekstenzija elise u zrak je podigla strojnice i ljude maskirane u boje prirode. Zrakoplovi su ponijeli energiju razaranja »operiranu« iz kamena. Kad smo izgubili dubinu svijesti o povezanosti s redom prirode – rješenje smo potražili u temama koje nas povremeno podsjetu na to što bismo sve mogli biti kad bismo pronikli dublje u tajne povezanosti svega postojećega.

Čovjek je putnik koji se, krenuvši na put – prepustio snazi cilja. Brzina i snaga realiziranja tog putovanja oduzeli su čovjeku prožimanje/uranjanje/suprotstavljanje u, kroz i prema onome što se nadaje kao ono izvan nas, dano, postojeće.

Iz jurećeg vlaka teško je osjetiti miris proljetnog cvijeća koje opominjuće lijepo miriše na livadama uz prugu; miris u kojemu je sadržano sjećanje, u kojemu se sabiremo...

Odlučivši se za put, cilj je postao svrhom, a pomagala koja omogućuju brže i snažnije prodiranje do cilja počela su utjecati i na određivanje novih ciljeva. Dijalektika gospodara i sluge prenijela se na odnos čovjeka i stroja.

Zagledan u zrcalo vlastitih riječi, čovjek putnik uzdigao se i do riječi za koje nije imao dovoljno riječi. Stigavši do razine Jednoga, predao se. Ljepota, Dubina, Veličina, Snaga, Uređenost, Logos, Prožimanje, Bogatstvo, Pravednost... sve je to postalo usputnom stanicom na ljudskom putovanju prema Riječi nad riječima, Jezičkom vrhuncu, onoj Riječi ili Misli koja svojom neizrecivošću i neobjašnjivošću predstavlja vrh zgrade riječi.

Jednom se uzdignuvši do Jednog, ljudske su se misli poput pčela počele okupljati oko najviše apstrakcije. Svaka je košnica tvrdila da proizvodi najbolji med. Ubodi pčela bili su znaci upozorenja da (ne)vjera u ekstrakt postojećega (u obliku meda) ima svoju cijenu.

Komu pripada pojam vjere? Borbenom misionaru? Mudracu koji otkriva tajne povezanosti? Znanstveniku koji skuplja med i izrađuje otrovne (nuklearne) strijele? Matici oko koje se skupljaju sljedbenici kraćih putova i instant rješenja?

Pojam vjere pripada svima onako kako zrcalo bez razlike odražava svaki predmet i svaku osobu. No iza ogledala jezika, ljepota je koju ne mogu dočarati svečane halje liturgije, fes ili mantra. Iza pisma kao razmjenske jedinice osjećaja i predmnijevanja kriju se vulkani doživljavanja veličine i ljepote Postojećega.

Igra moći nusprodukt je promašaja jezika, pisma, redova riječi i brojeva, hijerarhija pčela vjernih svojoj košnici. Postojeće nam omogućuje i tu igru moći, igru koja je i sama dio vječnog nastajanja i nestajanja.

Vjera pripada i ovoj i onoj košnici, kao što u jednom još dubljem smislu ne pripada nijednoj.

Razumijevanje svijeta kojemu je u temelju *pismo* uzdiglo se do apstrakcije Jednoga. Bog se, govore pisma, objavio svijetu. Ono Jedno koje je neizrecivo, nedokučivo, ono koje je iznad svih riječi – emancijom dokazuje svoju nedodirljivost. Različite su mu hijerarhije dale različita imena. Mišljenja izvan hijerarhija u tim imenima vide samo ljudske oznake za ishodišta piramidalnog sustava jezika.

Objaviti se svijetu moglo bi također značiti i obznaniti se u svakom djeliću veličanstvene cjeline, u gramatici reda i povezanosti, u rukopisu koji se prepoznaje u svakom dašku vjetra. U knjizi u koju se svi upisujemo i iz koje se svi brišemo.

U tvrdnji da je Bog umro sadržana je samo činjenica da je u čovjeku počela odumirati riječ kojom se čovjek približavao ili mu se činilo da se približava veličanstvenosti postojećega oličenom u njenom Tvorcu. Jer, kada umre riječ, onda je to znak da se u ljudskom mišljenju ta riječ razotkrila kao sredstvo, kao instrument, posrednik, medij – da je izgubila auru, uvjerljivost. Istovremeno, naznaka je to da će mišljenje ići dalje. Metafora umiranja Boga mediološkog je karaktera. Ona više govori o čovjeku i njegovim medijima nego o Bogu.

3.

Kineska filozofija nastaje u sustavu utemeljenom na piktogramskom (slikopisnom) ideogramskom (pismopisnom), te silabogramskom (slogopisnom) pismu u kojemu značenja nisu sastavljena od slagalice apstraktnih i beznačajnih fenomena, nego su značenja svojevrsne uporišne točke asocijacijama koje određuje kontekst.²⁰

Pojednostavljajući mogli bismo reći: Zapadna je misao usidrena u jezik sastavljen od znakova bez vlastita značenja – vape za dodatnim obrazloženjem, smislom, te na taj način sugeriraju stav kojega donosi Gorohova, da »daju impuls razvoju ontologije«.²¹

Filozofija kineskog podneblja u svom osnovnom značenju više se utemeljuje u poštovanju tradicije nego u ljubavi spram mudrosti.²² To je već samim jezikom i inicirano: na jednosložnim temeljnim značenjima građena je misao koja je tradicijom već određena (načinom koji je već sadržan u prirodi pisma kao takvoga).

Imajući na umu način nastanka kineskog pisma, odnosno svjedočene historiografa Žutoga cara, ulazimo u područje tvrdnje da je kinesko pismo sačuvalo u sebi tragove ptica, a samim tim i čitav niz originalnih i izvedenih znakova kao svjedoka prošlosti, odnosno napredovanja oslikavanja svijeta mentalnim mapama znakova pisma.

Samo jednim dijelom Zapad, utemeljen na grčkom, feničanskom, hebrejskom, egipatskom i sumerskom iskustvu, može sudjelovati u takvoj povezanosti (takvom iskustvu). Tablice alfabeta ovih jezika pokazuju da su znakovi također izvedenice iz slika. No put pismenosti s prijelomnim grčkim momentom, vodi prema suvremenoj pismenosti u kojoj konzonanti zauzimaju svoje mjesto, odnosno gdje započinje alfabetska slagalica zapadnog razumijevanja svijeta. »Fonetsko je pismo« – piše Derrida, a analizira Wu – »medij velike metafizičke, znanstvene, tehničke, ekonomske pustolovine Zapada«²³ (istaknuo S. A.).

²⁰ Treba skrenuti pozornost na kvalitetan predgovor knjizi *Filozofija i zhexue*, kojega je napisao Mario Rebac. Jedan je to od sve rjedih u hrvatskoj kulturi filozofijskih predgovora knjizi koja obrađuje područje filozofije.

²¹ Navedeno prema: Xiaoming, Wu (2006), *Filozofija i zhexue. Put k drugome i natrag*, Zagreb, Odjel za orijentalistiku Hrvatskoga filozofskog društva i Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 27.

²² Vidjeti: Isto, str. 68.

²³ Isto, str. 143.

Broj tri u kineskom pismu, predstavljen s tri vodoravne crte, istovremeno predstavlja i nebo i zemlju i čovjeka. Uspravna crta koja ih spaja (koja povezuje nebo, zemlju i čovjeka) je riječ *wang* (kralj).²⁴ Onako kako je otisak ptičje noge ostavio trag na kineskom pismu, tako je i ovo pismo ostavilo traga na kulturi kineskog naroda. Medij kineskog pisma ima svoje prednosti i ograničenja. Povijest ih verificira.

Ako je Aristotel, kako je pisao Benvenisti (a poslije navodili ali ne i domislili mnogi autori), poistovjetio zaključivanje s kategorijama jezika, onda je medij jezika izvršio bitan utjecaj na kreiranje europske misli, pa i znanosti. Zakonitosti jezika bile su optičko sredstvo kroz koje se promatra svijet kojega se željelo interpretirati.

Hebrejsko pismo, pismo Thore, sastoji se samo od suglasnika. Pismo s umetnutim samoglasnicima ne prihvaća se u obredima židovstva. Potvrda je to važnosti govora i slušanja. Važnost samoglasnika može se odčitati i u stavu da je odabrani narod od Mojsija čuo vokalizirani tekst i da se upravo u toj činjenici nalazi osnova Saveza.²⁵

Hebrejska riječ *šema* (slušanje) označava i razumijevanje (shvaćanje). Od čitatelja se implicite traži aktivan pristup tekstu, koji je u krajnjoj liniji podsjetnik na ono usmeno. Veza između Židova i Knjige tako je snažna da »Rabi Johanan (koji je živio od oko 180. do 279. godine) uspoređuje stranca koji se intenzivno bavi proučavanjem Thore sa čovjekom koji otima tuđe naslijeđe (u ovom slučaju naslijeđe naroda kojem je knjiga bila povjerena) ili koji siluje ženu drugog muškarca.«²⁶

Povezanost jezičkih oblika s dominantnim znanjima/tehnologijama vremena očitava se i u grčkim pojmovima *eidōs* i *idea*, koje su izvedenica iz glagola gledati, a svoje podrijetlo vuku iz pitagorovske uporabe tih termina »u smislu geometrijskoga obrasca ili lika.«²⁷

Ljudska se povijest, među ostalim, može promatrati i kao povijest napredovanja svijesti o jeziku kao sredstvu komuniciranja i ekstenziji koja je omogućila specifičnu ljudsku kulturu.

Dio neke civilizacije postajemo naime već odrastanjem u maternici jezičnih pravila koja određuju načine našeg komuniciranja sa svijetom, ali i načine mišljenja općenito.

²⁴ Isto, str. 163.

²⁵ Faur, Josef (2002), *Zlatne golubice sa srebrnim tačkama. Semiotika i tekstualnost u rabinskom predanju*, Zemun, Književno društvo Pismo, str. 41.

²⁶ Isto, str. 44

²⁷ Ross, David (1998), *Platonova teorija ideja*, Zagreb, KruZak, str. 13.

Povijest se u jeziku/jezicima propituje. »Napredovanje« jezičnoga od ideografskoga do alfabeta, napredovanje je čiji smjer može biti određen i prirodom jednog i drugog oblika komunikacije.

Nije sve ostvarivo bilo kakvim sredstvom. Istovremeno, mogućnost realiziranja cilja ne mora biti nešto samo po sebi poželjno i prihvatljivo. U prijelazu s ideografskoga na alfabet obilježeno je i ljudsko iskustvo.

Onako kako su stoljeća bila potrebna da bi se shvatilo da hebrejski nije najstariji jezik ili majka svih jezika, tako danas svjedočimo trajanju nerazumijevanja o određenosti čovjeka i povijesti medijima koji ga posreduju, od onih najvidljivijih (kao što su masmediji) do onih koji su nam najbliži (zato i nevidljivi), kao što je jezik (odnosno model pisma u kojega smo zaronjeni).

Pitanje svetog jezika je riješeno. Binarni temelji računalnih programa, slućeni u kineskim ideogramima i Leibnizovim razmišljanjima, omogućili su beskonaćnost određenja svedenu na dva matematićka znaka (0 i 1). Traganje za univerzalnim (»svetim«) jezikom je završeno u profanom računalnom programu. Starogrćka slutnja povezanosti naših misli s matematićkim odnosima doživjela je (ne)oćekivanu potvrdu: odnosima brojeva moćemo iskazati sve jer je sve broj i odnos.²⁸ Pa ipak u toj pirovoj pobjedi svodivosti svega na odnose brojeva, nepokoreno je tlo pitanja smisla ljudskoga bivstvovanja do kojega brojevi ne dospjevaju. Kvantificiranje svega postojećega i svodjenje svega na kolićinu i mjeru moće voditi i zavoditi svijet, no ne odgovara na pitanja smisla.

Bivstvujue u obliku ćovjeka uvijek osjeća i ųivi više i dublje nego što će izgovoreno i pretoćiti u rijeć. Nerijetko će ono zapisano sadržavati samo jednu liniju mogućeg razumijevanja izgovorenoga. Otuda već u najpoznatijoj Aristotelovoj odrednici osjećaj–govor–pismo nalazimo pojednostavljenje koje će kroz povijest pokazati i svoje posljedice.

»Grćki filozofi« – piše Umberto Eco – »u grćkom su jeziku identificirali jezik razuma, i Aristotel popis svojih kategorija sastavlja na osnovi gramatićkih kategorija grćkog... Misao se poistovjećivala s vlastitim prirodnim prijenosnikom.«²⁹ 'Subjekt', 'objekt', 'atributi', 'predikati'... dio su klasićnog filozofijskog pristupa proisteklog iz odraza grćke filozofije u grćkom jeziku. Istovremeno, sama filozofija rijetko

²⁸ Ako na takav naćin razmišljamo, onda je u pravu bio i Hobbes kada je zakljućivanje usporedivao s izraćunom: zakljućivanje mu je bilo nešto vrlo slićno zbrajanju i oduzimanju.

²⁹ Eco, Umberto (2004), *U potrazi za savršenim jezikom*, Zagreb, Hena com, str. 22.

će ući u promišljanje utjecaja gramatičke strukture na oblikovanje filozofske misli. Ona, dakle, koja je spremna dezideologizirati sve prikriivenosti postojećega – zastaje pred propitivanjem sredstva u kojemu i kroz kojega jest, kao medija koji ima svoje zakonitosti i koji tim zakonitostima može odrediti izgled prenošenoga u konačnici.

Onako kako je duši najteže spoznati samu sebe – u »kući bitka« najteže je analizirati jezik.

4.

Svaki jezik implicira neku granicu. U dobu usmenosti riječ je o nerazumijevanju izgovorenoga na nepoznatom jeziku, što smanjuje i mogućnost zadržavanja ratom osvojenih područja. Pismenost omogućuje bolju i bržu prenosivost naredbi, traži asimilaciju, te granice želi uspostaviti vidljivima. Priroda je jezika da se zatvori u svoju granicu, kao što je priroda svakog medija da oblikuje svoju publiku.

»Europa se« – piše Eco – »pojavljuje najprije kao Babilon novih jezika a tek poslije kao mozaik nacija.«³⁰

Neizrecivost, a onda i nemogućnost stavljanja neizrecivoga (osjećaja, slutnje, doživljaja...) u pismo, ima i svoje naličje u razumijevanju (svetoga) pisma kao sredstva u kojemu je sadržano više od onoga što je napisano. Židovska Kabala razvila je tako tehnike pronalaženja dubljih slojeva značenja, odnosno suznačja, odnosno mogućih odčitavanja Thore. Tako *notarigon* kao tehnika akrostiha u Mojsijevu pitanju »Tko će za nas poći u nebo?« – pronalazi da prva dva slova ovih riječi tvore odgovor: MYLH i JHVH (obrezani će dosegnuti do Boga).

Gematria, kao metoda koja se temelji na činjenici da hebrejska slova predstavljaju i brojeve, otvara ogromno područje istraživanja: svaka je riječ sastavljena od slova, a svako je slovo broj. Područje otkrivanja koincidencija ili skrivenih misli, odnosno objava umetnutih za kasnija vremena, je praktički beskonačno. *Temurak* pak, kao treća kabalistička tehnika, umijeće je anagrama. Njene mogućnosti povećava i nepostojanje suglasnika, odnosno mogućnost različitih odčitavanja zapisanih suglasnika.

Od projekta *Ars magna* (pisanog na arapskom i katalonskom) Ramona Lulla, kao pokušaja pronalaženja temeljnog/savršenog filozof-

³⁰ Isto, str. 27.

skog jezika, preko promišljanja Kuzanskog, Leibniza, Lockea, Vicoa, pa nadalje – traje propitivanje koje posredno priznaje snagu jezičnih razlika među religijskim i filozofskim stavovima pojedinih ljudskih grupacija zaogrnutim vlastitim jezikom, odnosno zaronjenim u jedan od tadašnjih jezičnih oceana (hebrejski, grčki, latinski).

Ukazujući na činjenicu da sa 17. stoljećem dolazi do takozvanih »lingvističkih nacionalizama«,³¹ Eco upućuje na misao o vremenu u kojemu se lokalni jezik kao medij potrudio umnožiti snažnom umnažajućom tehnikom, te kao takav postaviti u okvirima vidljivih teritorijalnih granica iznutra određenih pismom kao vidljivim govorom.

Nesavršenost bilo kojeg ljudskog jezika kroz cijelu je povijest proizvodila napetost kod svojih korisnika. Jedna od opcija bilo je prenošenje ideala u doba Božje objave, odnosno komuniciranja s Mojsijem ili još dalje u povijest – s Adamom. Ono neskriveno po tim interpretacijama u jeziku se nadavalo tek s davno zaboravljenim istinskim božjim – prajezikom kao jezikom kojega kasniji jezici tek oponašaju. Ovisno o ideologijama, prajezik je mogao biti hebrejski, njemački, arapski, pa čak i engleski.

Zrcaljenje tubivstvajućega/svijeta u riječima neminovno donosi pitanje što je istost postojećega u različitim stvarima/predmetima/ljudima. Uzdizanje do istosti uzdizanje je i svijesti i jezika. (Ako su ljudi uvijek na neki određeni način hrabri, u njima je istost koju prepoznajemo, klasificiramo i u svijesti određujemo kao hrabrost.)

Istost kakvoće, obilježja, vidljivog oblika, utemeljuje se u grčkim riječima *eidōs* i *idea*, čija su izvorna značenja upravo rezultat uvida u postojanje istoga u različitoće.³²

Nije svaka hrabrost podjednako velika niti identična drugoj. Nije svako prijateljstvo jednako niti su ljubavi identične. Ono isto različitoga naš je orijentir na putu razumijevanja svijeta svođenoga na jezični oblik operiranja s istim različitoga.

Ljudsko snalaženje u jeziku između je otkrivanja i stvaranja. Ono otkriveno zajedničko istovremeno je i ono što obvezuje. Istost različitoga odnosi se ne samo na vrijeme otkrivanja. Polaganje prava na sve slične situacije u budućnosti, općeniti korak je za koji je istosti različitoga neophodno dati ime koje sadrži poruku o općem značenju te istosti.

³¹ Isto, str. 91.

³² Ross, David, *Platonova teorija ideja*, str. 14.

U tom smislu *eidōs*, *idea*, *fīzīs*, *ousia*, otkrića su koja su se nametnula zapadnoj civilizaciji: ono isto različitoga postalo je zajednički nazivnik jezičnoga zrcaljenja svijeta. Davanje imena poniranje je u ono zajedničko svijeta iskazivano pojedinačnim; sudjelovanje je to u magiji iskazivanja sveukupnosti imenovanjem istoga.

Osnovni razlog traganja za istim u različitom u tom je obvezujućem. Obvezujuće poznavanje istoga u različitome odnosi se i na ljudsko ponašanje. Platonova je slutnja da odredbeni razlog ljudske volje treba tražiti u znanju istoga u različitome. Bez toga duša je osuđena na lutanje. U tome čovjek ima znanje na temelju kojega donosi odluku.

Onako kako je trokut idealan u svojoj trostraničnosti, kako je broj savršen u svojoj određenosti, Platonu istost različitoga postaje platformom filozofijskoga kao takvoga.

Ako život ne bi pružio iskustva istosti kakvoće, moralne, estetske ili kakve druge vrijednosti, ako se predmete ne bi moglo svoditi na određene nazivnike – onda ne bi imalo smisla misliti istost različitoga. Budući da je to moguće na mudrosti je ljubiti ono što je uvijek isto.

Do onog istog u različitome ne dolazi se osjetilima. Ne može voda (bez obzira što je sveprisutna ili što smo iz nje iznikli) biti zajednički nazivnik sveukupnosti jer je priroda onog istog u različitome već određena medijem iz kojeg se postavlja pitanje, a to je jezik. Ono isto u različitome može dakle biti postavljeno i potvrđeno – tek jezikom.

Isto različitoga dio je svepostojeca. Njegovo imenovanje izvlačenje je imenovanoga iz sveukupnosti. Predegzistencija duše svojevrsno je postojanje u različitome bez imenovanja istoga u različitome. Tek kroz to imenovanje duša zadobiva svoje postojanje (ono potencijalno postaje realizirano). Zato postojanje uspostavljanje ideje kao istosti u različitome znači buđenje egzistencije.

Zaborav mudrosti da isto različitoga pronalazi u mediju jezika vodi prvom osamostaljenju jezičnih monada, samostalnih entiteta, onostranih ideja. Ono medijsko medija jezika odvlači na svoju stranu. Umjesto istog različitoga imamo onostranosti. Zaranjanje u *logos* počinje se nadomještati medijskim entitetima jezika. Traganje za istim različitoga pretvara se u rad arhivara i skladištara. Ladice imaju pripremljene odgovore koji, istina, ne moraju biti točni, ali omogućuju igranje uloga.

Zaborav je na djelu i kada do onoga bitnoga, do *štostva* pokušavamo doći osjetilno zaranjajući u pojavnost tog *štostva*. Istost različitoga uzima ono pojavno kao materijal koji zavodi. Analizirajući ga pronalazi

ono bitno i iskazuje ga jezikom (ponekad i drugim simbolom). Tako Heideggerovo promišljanje tehnike već u svom prvom pasusu donosi nešto neočekivano: »... svi putovi mišljenja, više ili manje zamjetno na neuobičajen način vode kroz jezik«. ³³

Zaronjeni u prakticiranje tehničkoga, pristajući na njega ili ga se kloneći a ne promišljajući ga – smatra Heidegger – ne možemo se uzdići do razumijevanja biti tehnike. Ostajemo zarobljeni.

Taj paradoks, da je bit nečega izvan njega samoga, Heidegger pokazuje i na Platonovoj odluci da riječ *eidos* upotrijebi za ono po čemu je neko biće to što jest. Paradoks se sastoji u tome da riječ koja izvorno znači *vid* sada treba označiti nešto što oku nije vidljivo, »da imenuje ono što se baš nikada ne da vidjeti tim osjetilom«. ³⁴

»Grci« – piše Heidegger u *Bitku i vremenu* – »nemaju riječ za jezik«. U tom bi svjetlu propitivanje medija jezika bilo filozofijsko pojmovno promišljanje medijske dimenzije nečega o čemu grčka kolijevka zapadne civilizacije – nije imala pojma. Grci su, smatra Heidegger, fenomen jezika razumijevali kroz govor (govor kao iskaz). ³⁵

Na koji način postoji jezik, pita se Heidegger, i odmah raščlanjuje osnovno pitanje u potpitanja: Je li riječ o priboru? Je li riječ o samostalnoj opstojnosti (bitku tubitka)? Kako jezik može rasti, razvijati se... kako može odumrijeti? Kako o njemu možemo znanstvovati ne razumijevajući bit njegove opstojnosti? U tom je kontekstu indikativan njegov naputak: »Filozofsko istraživanje morat će se odreći filozofije jezika da bi se raspitalo o samim stvarima.« ³⁶

Kada Heidegger temelj jezika smješta u govor, on govori/piše samo o jednoj vrsti/dimenziji jezika. On želi govor staviti uz bok osjećanju i razumijevanju, razumijevajući ga artikulacijom razumljivosti: »čuvstvujuća razumljivost bitka-u-sebi izriče sebe kao govor. Cjelina značenja razumljivosti dolazi do riječi. Značenjima prirastaju riječi. Ali stvari-riječi ne bivaju snabdjevene značenjima.« ³⁷

Heidegger u pročišćavanju značenja pojma *logos* vidi mogućnost oslobađanja ove riječi od kasnijih interpretacija koje su ovu riječ pre-

³³ Heidegger, Martin (1996), *Pitanje o tehnici (Kraj filozofije i zadaća mišljenja)*, Zagreb, Naprijed, str. 221.

³⁴ Isto, str. 233.

³⁵ Heidegger, Martin (1985), *Bitak i vrijeme*, Zagreb, Naprijed, str. 188.

³⁶ Isto, str. 189.

³⁷ Isto, str. 183.

vodile kao *um, sud, pojam* i sl. Vrata takvim interpretacijama očigledno otvara činjenica da govor i jest u iskazu i kroz iskaz, a iskaz može biti interpretiran i kao sud. No time se, smatra barem Heidegger, promašuje temeljno značenje ove riječi.³⁸

Temeljno značenje *logosa* kao govora Heidegger vidi u tome da učini »očitim ono o čemu 'je riječ' u govoru«. ³⁹ O nečemu je dakle u govoru riječ i *logos* onome tko govori kao i sugovorniku omogućuje da se vidi/prepozna to o čemu je govor. Onaj tko govori, a po logici stvari i onaj tko sluša, postaju sredstvo/sredine kroz koje se iskazuje *logos*. Zato Heidegger na tom mjestu upotrebljava riječ *medij*.

Logos dakle kao govor može omogućiti da ono o čemu je riječ postane očitim. Ali ne svaki govor. Za razliku od istine kao neskrivenosti, mišljenje koje rješenje traži u pojmu istine kao podudarnosti zapravo obmanjuje.⁴⁰

U tom je kontekstu razumljiv Heideggerov stav da je ontologija moguća samo kao fenomenologija. Ono postojeće uvijek se naime nadaje, pokazuje, predstavlja... U osnovi samopostajanje čovjeka obznajuje se kroz to.

Pitanje ontologije tako vodi do svojevrsne fenomediologije, a Heideggerova filozofija kao univerzalna fenomenološka ontologija u osnovi se može čitati i kao filozofija univerzalnih, različitih posredovanja ili kraće – filozofija medija.

Filozofija je, filozofsko-medijski gledano, nusproizvod virtualnoga svijeta jezika. Ono sporedno, ukoliko se gleda iz kuta praktičnosti, odnosno ono najvažnije, ukoliko se na ljudsku kulturu gleda kao na tvorevinu nepraktičnih, dokoličarskih, artistskih, humanističkih ili vjerskih pobuda (u onoj mjeri u kojoj su ovi termini zadržali svoju tradicionalnu odjeću).

U traganju za istim različitoga kreira se budućnost komunikacije u kojoj će ono praktično biti zadovoljeno signalima, piktogramima, grafikonima, svjetlosnim ili digitalnim uputama, zvučnim signalima sličnim Morzeovoj abecedi.

Jezik i govor postat će uglavnom oslobođeni praktične komunikacije i postajat će sve više umjetničkim. U jezik i govor ulazit će se onako kako danas ulazimo u kino dvorane.

³⁸ Isto, str. 35.

³⁹ Isto, str. 36.

⁴⁰ Isto, str. 36.

5.

Jezik je kuća bitka/bivstvjujućega. To u osnovi znači i sljedeće: u mediju jezika smo – po njemu jesmo, a i kada jesmo, jesmo na način tog medija. U njegovim granicama, u granicama njegovih sposobnosti. Postajemo ga svjesni onda kad – ostanemo bez riječi – kad svjetla kuće jezika kao takvoga na trenutak ugledamo gledajući izvana, s ulice. Hladne i vjetrovite. Sami i bespomoćni.

No u mediju smo jezika i kada kupujemo kruh u dućanu i kada poniremo u poetsku misao Hölderlina. U čemu je razlika?

Upravo onako kako je bit tehnike u nadilaženju zarobljenosti praktičnom dimenzijom tehnike, a oslobođenost od porobljavajuće dimenzije samoumnažanja tehnike u razumijevanju da ono opasno nije tehnika nego *štostvo* čovjeka oblikovanog njegovim vlastitim ekstenzijama – tako isto proza jezika ne izranja iz potrebe obične komunikacije nego od odustajanja, zaborava, reduciranja, lijenosti duha, pa i osuđenosti čovjeka na odiseju ljudskog (samo)oslobađanja sebe i jezika.

Kuće mogu biti različite: industrijski unificirane, stereotipne, čiste i prazne; mogu biti i zanimljivih oblika, prilagođene vlasniku, s mnoštvom detalja.

U prvima, u pravilu, umjesto nas komuniciraju jezici (digitalnih) naprava. U ovima drugima detalji izazivaju riječ, a riječ budi traganje za još neizrečenim, a možda i Neizrecivim.

Iz pozicije promišljanja jezika kao medija izvještačenim djeluju suprotstavljanja takozvanog metafizičkog pristupa u kojemu su glavne zvijezde *idea*, *to ti en einai* ili *esentia*, ili s druge strane mišljenja s dimenzijama otvorenosti koje misli promjene u kotlu povijesnog vrenja. Neki bi to sveli na »sinkrono« i »dijakrono«. Svako je mišljenje traganje za istim u različitim, samo se to različito može motriti u jednom vremenu ili kroz povijest. Svako mišljenje gradi entitete koji mu pomažu da ih nadide. Svako mišljenje prihvaća određenu paradigmu samo onoliko koliko to mora – dok ne pronađe novu. Jezik je medij koji buja iznutra, implodira u dubinu, nerijetko s ožiljcima dominantnih tehnologija.

Ima filozofijskih tekstova čiji je jezični oblik sličan kontnom planu. Možda je problem u tome što autori ne znaju kakav je jezik kontnog plana pa nesvjesno pogode baš takav diskurs. Iz njihove perspektive mišljenje kao pjevanje nešto je što se naprosto ne može urudžbirati. I potpuno su u pravu. Mišljenje i pjevanje ne mogu biti posao.

Jezik filozofijskoga teksta može se probijati do onog istog različitoga, do *štostva* stvari i odnosa (shvaćenih u trenutku ili u povijesnom slijedu), ali može biti i izvanjsko, tehničko urudžbirajuće prikupljanje informacija. Ako ne otkriva bit nekog odnosa, jezik postaje jezikom hijerarhije, bazom podataka ili jezikom svakodnevne komunikacije. U tom i takvom jeziku, koji pliva po površini, živimo početkom trećeg tisućljeća. On snagu pronalazi u svojoj jednostavnoj umnoživosti (kloni slova uvijek će pobijediti u natjecanju u kvantiteti) i u nametljivoj osnaženosti masmedijima.

Jezik podiže letvicu, otvara čovjeku mogućnost za više standarde, budi moždane impulse u svim smjerovima – traži i nagrađuje. Jezik je medij koji nas omogućuje u skrivenim dimenzijama, u oblicima koji se otvaraju tek aktivnošću traganja i uobličavanja jezika.

U tom smjeru ide i Heideggerovo upozorenje da jezik nije samo sredstvo, oruđe. Tim prije što će svaka definicija jezika početi s tom odrednicom. Takvim određenjem jezika definira se i svijet: on je zatvoren, određen i u njemu se još samo može »snalaziti« uz pomagalo upravo takvoga jezika.

No jezik nam omogućuje i nadržavanje entitetâ koje same stvara. Nadržavanje koje je u korelaciji s poetičnošću duha koji u suradnji s jezikom ulazi u, kako bi Heidegger mislio – »otvorenost bivstvajućega«.

Traganje za istim različitoga u poeziji se zrcali u obliku svojevrsnog traganja za različitim istoga. To različito istoga izgovaranje je nadahnutoga otkrivanja novih jezikom osvojenih područja koja omogućuju stanovanje u duhu, bivstvovanje u horizontu s otvorenošću opstojećega. U činu darovanja poetske riječi smisao bivstvovanja uzdiže se iznad praktičnog, utilitarnog, hijerarhijskog. U tom je kontekstu jezik poezije otkrivanja početak i kraj očuđujuće/nadajuće dimenzije svijeta.

Takva se poezija dakako događa rijetko. Onako kako se rijetko događa filozofski eros istraživanja. Zarobljeno u predručno i hijerarhijsko, i mišljenje i pjevanje danas nažalost uglavnom – evidentiraju. Onaj jezik na temelju kojega jesmo i u kojemu jesmo živi događa se u trenucima poniranja do dimenzije traganja istoga u različitome, odnosno pjevanja o različitome u istome.

»Stihovanje« je sudbina u tehniku ogrezle svakodnevice. Stihovi su nerijetko krinka za zaposjedanje uloge pjesnika u podjeli društvenih uloga. »Stihovanje« je danas izrodilo antologije praznine u obliku stihova, pjesničke nagrade, životne nagrade za najpoznatije stihove i naj-

bolje odigrane poze umjetnika kao glumca stereotipne uloge pjesnika praznine. Poezija je negdje drugdje.

Suvremeni masmediji (posrednici za mase/kreatori mnijenja) razvili su tehniku umnažanja riječi bez aure. Svijet se svakodnevno tiska u svojim prozaičnim oblicima najbanalnijega trača. Masmediji su postali sredstvo zatvaranja našega duha pred dubinama jezika. Eutanazirani i hipnotizirani svjetlima i pričama, odustajemo od života koji se budi jedino ulaskom u ono poetičko jezika.

Povratak kući vodi kroz jezik poezije.

Kao medij, jezik može biti srozan na razinu sredstva masmedija; tada je običan, prepoznatljiv, zapakiran u obrasce, stereotipe, podešen za najširi krug potencijalnih kupaca.

Isto različitoga biva zamijenjeno »prihvatljivim za najrazličitije«. Traganje biva zamijenjeno aktom kupnje.

Kao medij, jezik je istovremeno medij duha: široko nam otvara vrata kroz koja, nažalost ili na sreću, rijetko možemo provesti nekoga drugoga. Pa ipak, u poetskim dubinama sretni smo i kad smo sami.

6.

Je li množina XXX satelitskih kanala najavljena nekom jezično zaokruženom smislenom *porukom* ili je samo pojavljivanje tih kanala *poruka* koju treba odčitati iz uloge suvremenih masmedija?

Je li poruka američkih *blockbustera* nešto što treba razumjeti iz jezika, iz najave ili govora o filmu – ili se trebamo pozabaviti analizom interesa raznih industrija zastupljenih i reklamiranih tim filmovima?

Je li poruka rušenja tornjeva blizanaca pisana jezikom ili jezikom medija i je li za analizu ovog terorističkog čina važnija analiza jezika ili medija koji su poruku prenosili u izravnom prijenosu ostavljajući nas bez riječi?

Filozofija može postati arheologijom jezičnog medija filozofije, ali se jednako tako može okrenuti propitivanju vlastite određenosti medijem jezika.

Svako vrijeme zahtijeva svoj novi *organon*, pronalaženje one vrste medijske pismenosti koja odgovara vremenu novih, uvijek nadmoćnih tehnologija. Onako kako Aristotel logičke spise smatra pretpostavkom za filozofijsko mišljenje, tako i danas filozofija medija pita o kritičkom valoriziranju dosadašnjih.

Pridobivanje drugih za vlastito mišljenje, stav, ideologiju, danas se uglavnom provodi izvan ili čak s onu stranu mišljenja. U tom odlasku uvjeravanja u neka druga područja treba vidjeti šansu filozofije da, oslobođena izvanjskih nefilozofskih zadataka, pokuša proniknuti do svojih najdubljih mogućnosti (istina).

Promišljanje jezika kao medija pomaže među ostalim i u oslobađanju od predrasude da imamo jedan jezik pomoću kojega i poslujemo i bivstvujemo. Zabluda o jednom istom jeziku dio je neraščišćenih odnosa među natjecateljima za ovu ulogu. S jedne strane, tu je poslovni dio ljudskoga bića koji potrebuje jezik, precizan poput robnog ekvivalenta ili milimetara između dva broda koja se susreću u svemiru. S druge strane, čovjek potrebuje cjelovitu sliku svijeta s ugraviranom vlastitom dušom i bojama vlastita smisla. Za takvo što nije potreban precizan nego duhovan jezik, jezik kao medij duha. Kako riješiti tu dihotomiju? Je li nam kakvu važnu poruku o jeziku i filozofiji ostavio Walter Benjamin?

Ono duhovno, pisao je svojevremeno Benjamin, ne može se postovjetiti s jezikom. Jezik čovjeku priopćuje ono jezično i to ne kroz jezik nego u jeziku, ne kao nešto izvanjsko, nego samo i ukoliko je ono duhovno izrecivo jezikom.

Jezično biće stvari ono je duhovno u obliku jezika iskazivo. Istovremeno, to duhovno može biti realizirano i kroz druge oblike, sredstva, medije... Benjamin ide i dalje: to priopćivo u nekom duhovnom biću nije ništa drugo nego sam jezik. Tako dolazimo do paradoksa da svaki jezik govori sebe ili, kako to Benjamin kaže: on je u najčistijem smislu *medium*.⁴¹

Svoje jezično biće, smatra Benjamin, čovjek priopćuje u svom jeziku, jer je jezično biće čovjeka – njegov jezik, jezik kao *medium* u kojemu obitava ono duhovno.

Ovakav pristup naravno odbacuje analize jezika tipa predmet–riječ–čovjek (izvor informacije–sredstvo prijenosa–primatelj) ili slične formule s mnogim sitnim promjenama. Takvim analizama Benjamin suprotstavlja tezu: u imenu se duhovno biće čovjeka priopćuje Bogu.

⁴¹ Benjamin, Walter (1977), *Über Sprache überhaupt und über die Sprache des Menschen*, Gesammelte Schriften, Band II–1, Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, str. 142. («...jede Sprache teilt sich in sich selbst mit, sie ist im reinsten Sinne das ‘Medium’ der Mitteilung. Das Mediale, das ist Unmittelbarkeit aller geistigen Mitteilung, ist das Grundproblem der Sprachtheorie...»)

Kroz čovjeka govori jezik. Dajući imena čovjek se koristi jezikom jezika kao medijima. Tu Benjamin otvara prostor za kasniju poznatu McLuhanovu sentencu: medij je poruka. Benjamin naime bilježi da sadržine jezika nema, da jezik priopćuje mogućnost priopćavanja kao takvu. Jedino što je važno to je medij i on nas ugrađuje u sebe kao svoj vlastiti sadržaj.

Medij jezika dakle iskazuje ono duhovno iskazivo jezikom. Kroz to jezikom iskazivo zbivaju se riječi, imena kojima se duhovno biće čovjeka priopćuje Bogu. Jedino u Bogu, smatra Benjamin, ime je stvaralačka riječ (njegovim riječima: »čisti *medium* saznanja«).⁴²

Jezik je medij Božjega stvaranja. Njime je Bog stvarao. Istim tim jezikom čovjek spoznaje. Zato pad u grijeh nije ništa drugo nego rođenje ljudske riječi koja izlazi iz čistoće božanskog imena i spušta se u razine »brbljanja« (tu se Benjamin poziva na Kierkegaarda).

U jednom dubljem smislu, pitanje dobra i zla (pitanje ponudene jabuke u koju smo zagrizli) i jeste razina brbljanja. Ljudskim odustajanjem od riječi kao bitnog ispoljavanja onog duhovnog u riječi kojim možemo komunicirati komunicirajući istovremeno i s Bogom – otvara područje nesporazuma, krivih i lažnih interpretacija, razlika između prava i pravde, instaliranja birokrata koji ne zagovaraju istinu nego pobjedu svim dopuštenim ili nedopuštenim, poštenim ili nepoštenim načinima i sredstvima.

Otuda neizmijerna važnost shvaćanja jezika kao medija u kojemu se pokazuje/priopćuje duhovno biće.

U množini jezika prirode na čovjeku je da jezik kao medij razumije u pravom svjetlu. U suprotnome dogodit će nam se masmediji kao ekstenzije zmiije koja je, obećavši sve, uglavnom omogućila tek površinu.

⁴² Isto, str. 148. (»Name, weil er im innersten mit dem schafenden Wort identisch ist, das reine Medium der Erkenntnis.«)

THE MEDIUM OF LANGUAGE

Sead Alić

This study analyzes the language in its media dimension. The text examines all aspects of linguistic mediation – the media dimension of language – its 'mediality'.

The text argues this mediality of language with examples from the Egyptian, Jewish, Greek, and Western European experience, and through analyses of attitudes of Heidegger, Benjamin, Gadamer, Grassi, Miščević and other authors.

The paper explains language as a medium for promotion of awareness of the mediating role of language itself.

The text explains the strength of the impact of the language we use, and what the consequences of the different relationships towards language are.

The text claims that it is indeed mediality that dimension of language that reveals an important philosophical dimension of the truly philosophical analysis of language.

Key words: *language, medium, mediality, orality, scripture*